

Jarl Gallén*

Vem var Ulf jarl, Sven Estridsens far?

Vem var Ulf jarl, far till den danske konungen Sven Estridsen och alltså stamfar till den medeltida danska kungaätt som efterträdde skjoldungerna och dog ut med unionsdrottningen Margarete? Om denne Ulf jarl föreligger i medeltida källor delvis stridiga uppgifter som i en senare historieskrivning givits varierande tolkningar.

* Jarl Gallén uppmärksamgjordes på problemställningen då han skrev "Knut den helige och Adela av Flandern" til *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schiück* (1985, jfr där s. 54 n. 12). Sedan blev han emellertid flera gånger tvungen att lägga texten åt sidan och fick inte före sin död (den 27 mars 1990) möjlighet att ge den dess slutliga utformning. Ursprungligen var tanken att texten också skulle innehålla ett avsnitt om Sigrid Storråda, med ett kritiskt ställningstagande till Lauritz Weibulls avvisande av Sigrid Storråda som historisk person. Då det sedan visade sig att detta tema skulle kräva ytterligare överväganden, beslöt han dock att lyfta ut detta avsnitt med tanke på en senare separat behandling (se not 37 nedan). Kort före sin död gav Jarl Gallén emellertid en klar anvisning till fil.lic. Henry Rask, en av de tre exekutorerna av Galléns boktestamente, om att den del av texten som behandlar Ulf jarl skulle kunna publiceras som sådan. Henry Rask bad därefter mig att göra ett försök att få en tryckfärdig text till stånd. Det var emellertid bara den del som innehåller den direkta kritiken av Erik Arup som hade fått en uppenbart slutlig utformning. Galléns tanke var därefter att, genom att dra in de skandinaviska källorna, bygga upp en mera korrekt bild av Ulf jarl, såsom titeln också antyder. Till denna del förelåg dock flera oavslutade och överlappande parallellversioner, vilka därtill också var ofullständiga, i det textdelar under den mellanliggande tiden förkommit. Den väsentligaste skillnaden mellan de bevarade versionerna är kompositorisk, gällande främst i vilken ordningsföljd de skandinaviska källorna skulle behandlas. Tidigast synes Gallén ha velat starta med de danska källorna före Saxo, för att därefter gå över till de isländska källornas utsagor. Vid en senare tidpunkt beslöt han emellertid att gå till verket i motsatt ordning. För att få en avrundad text till stånd har det varit nödvändigt att kombinera textdelar från dessa två versioner och andra fragment av versioner, som annars synes ha kasserats. Till följd härav har det inte varit möjligt att undvika upprepningar, som Gallén själv givetvis hade avlägsnat men som jag låtit stå, för att inte bli tvungen att göra alltför radikala ingrepp. Noterna till texterna förde Gallén separat och de är likaledes ofullständigt bevarade och svarar inte alltid mot den bevarade fortlöpande texten. I vissa fall, när det förefallit nödvändigt, har jag suppleerat med noter eller kompletterat existerande noter. Mina tillägg i texten och noterna är satta med []. Textunderlaget för den här publicerade versionen finns i Jarl Galléns arkiv i Svenska litteratursällskapets i Finland arkiv i Helsingfors. *John Lind.*

Ulf framträdde tidigast i samband med de skandinaviska anfällen på de Britiska öarna i början av 1000-talet, och han synes ha spelat en framträdande roll som en av Knut den stores män efter erövringen av England. Han blev förmäld med kungens syster Estrid och han förekommer i början av 1020-talet i engelska urkunder, men sattes enligt isländska källor under kungens frånvaro att styra Danmark tillsammans med dennes minderårige son Hardaknut. Slutligen blev han c. 1026/27 mördad på kungens befallning i Roskilde. Om orsakerna till och omständigheterna kring hans död ger redan de medeltida krönike- och sagoförfattarna högst motsägande versioner.

Även om Ulf jarls levnad och död uppvisade många dunkla drag, var man länge ense om hans härstamning. Han betraktades både i engelsk och i nordisk historieskrivning traditionellt som skandinavisk vikingahövding. Man följde de isländska källor som sade att han var son till en viss Torgils Sprakalägg, om vars identitet man ännu på 1800-talet gjorde en del lösa spekulationer.

Det väckte i alla fall ett visst uppseende då Erik Arup 1931 i *Scandia* lanserade Ulf jarl som anglosaxare och gav honom det anglosaxiska namnet Wulf-sige. Detta namn skulle helt enkelt ha översatts till det danska Ulf. Hypotesen var avsedd att bringa nytt ljus över Knut den stores engelska politik liksom även över sonens, Sven Estridsens personlighet. Hur det än var, accepterades Arups uppfattning i stort sett av andra nordiska historiker, märkligt nog även av hans ihärdige opponent Vilh. la Cour, och senast av Aksel E. Christensen och Inge Skovgaard-Petersen.¹ I England synes dock varken F.M. Stenton, Frank Barlow eller David C. Douglas veta något om Arups teori.²

Samtida källor har ingenting att förtälja om Ulf jarls härkomst. Närmast i tiden ligger den på 1070-talet skrivande Adam av Bremen, som kallar honom "Wolf dux Angliae", då han omtalar hans äktenskap med Knut den stores syster Margareta (dvs Estrid), som blivit förskjuten av hertig Richard av Normandie.³ Adam nämner samtidigt Ulfs systems äktenskap med "altero duce Godwin". Han tillägger att den sluga avsikten med dessa äktenskap var att göra angler och normander trognare mot danerna. Adam hade personligen sammanträffat med Sven Estridsen, vilken han anför som en av sina sagesmän. Han måste alltså anses som insatt i dansk politik.

Arup refererar detta ställe hos Adam som argument för att Ulf skulle varit anglosaxare. Tvärtom skulle i detta fall Ulfs systems äktenskap med sin landsman Godwin ha saknat betydelse. Arup översätter "Wolf dux Angliae" med "den engelske hertug Wolf". Emanuel Svenberg följer honom i sin svenska översättning och skriver "den engelske jarlen Ulf" (!). Författaren till notapparaten talar direkt om Sven Estridsens engelske fader. Carsten L. Henrichsen har i den danska översättningen 1930 det korrekta "Wolf Jarl i England".⁴

Adam kallar i detta sammanhang Knuts syster för Margareta, vilket måste vara hennes kristna dopnamn. Sådana gavs konsekvent av den bysantinska kyrkan, men var mindre kända som parallellnamn i Västerlandet. I Skandinavien syns dubbelnamn ha förekommit strax efter religionsskiftet.⁵ I Sverige känner vi sålunda kung Anund Jakob. Men framför allt kallades Estrids far i

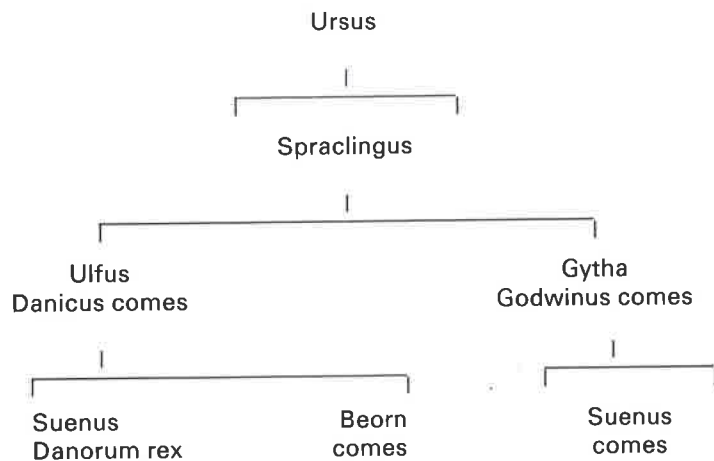
dopet Otto, och hennes bror Knut den store Lambert. För den förre hade kejsar Otto II stått fadder. Den senare ärvde sitt dopnamn efter en i ungdomen avliden morbroder och efter kusinen, hertig Mieszko II Lambert (f. 990, d. 1034), som var son till den äldre morbrodern Boleslaw Chrobry. St Lambert var en biskop i Maastricht, som mördades 705/6.⁶

I ett något motsägande scholion 39 (40) till den aktuella notisen heter det att Knut gav sin syster, nu kallad Estred, till äkta åt sonen till Rysslands konung. Det skulle betytt ett tredje äktenskap, som icke gärna ryms annat än efter Ulf jarls död och då stöter på svårigheter. "Rysslands konung" Jaroslav (1015—54) blev c. 1019 gift med Olof Skötkonungs dotter Ingegerd. Detta äktenskap har Adam tidigare noterat i själva texten; han ger paret namnen Gezlaff och Ingrad, medan han kallar Olofs obotritiska maka Estred. Scholiet 39 (40) verkar vara en påklistrad förväxling.⁷

Adam har också på ett annat ställe använt namnformen Wolf, denna gång på tal om hans son Sven Estridsen.⁸ Anmärkningsvärt är dock att Arup helt förbigår det scholion 64 (65), där Adam "sicut enim prius diximus" på nytt nämner att Knut gav sin nu icke namngivna syster åt "Vlf duci suo" och "Vlf dux sororem suam Gudvino duci Anglorum".⁹ På vartdera stället nämner Adam dessutom Ulfs och Estrids söner "Bern dux" och "Suen dux", resp. Godwins söner Sven, Tosti och Harald, också i sistnämnda fall rent nordiska namn, vilket ju är förvånansvärt om båda föräldrarna var anglosaxare. Att Ulfs syster hette Gytha vet vi av många omnämningen redan i den anglosaxiska krönikan. Också Gyðe är ett nordiskt namn.¹⁰ Hennes son Harald var den blivande konungen Harald Godwinsson. En fullständig läsning av Adams text visar alltså att denne känt namnet "Ulf", som han på det ena stället gett den tyska formen Wolf. Den anglosaxiska motsvarigheten skulle varit Wulf.

De äldsta uppgifterna om Ulfs fäderne finner vi i den *Chronicon ex chronicis*, som tillskrivits munken Florentius eller Florence i katedralklostret Worcester, vilken avled 1118. I själva verket anses krönikan ännu fram till 1141 vara skriven av samma person, möjligen en annan munk i klostret vid namn Johannes, vilken omtalas av Ordericus Vitalis (d. 1142) som en samtida. Författaren synes dock redan före 1103 begynt sitt arbete. I varje fall ligger krönikans värde i att den, från början baserad på Marianus Scotus (d. 1082) världskrönika, bevarar delar av anglosaxiska krönikor och annat äldre material som annars skulle ha gått förlorat.¹¹

Under året 1049 redogör krönikan liksom dess anglosaxiska förebilder för den landsförvisade jarlen Sven Godwinssons återkomst till England. Sven krävde av konung Edward landområden, men blev avvisad. Hans kusin Björn jarl (Ulfsson) tog parti mot Sven, varefter denne svekfullt överföll Björn och lät mörda honom. Utöver de anglosaxiska annalerna bifogar den s.k. Florentius krönika genealogiska uppgifter om "Sweyn comes, Godwini comitis et Gythae filius" och om "Beorn comes, filius avunculi sui Danici comitis Ulfi, filii Sprac-lingi, filii Ursi, ac frater Sueni Danorum regis".¹² Man fäster sig vid att krönikan uttryckligen talar om den "danska jarlen Ulf". Låt oss förtydliga sammanhanget i följande tabell:

Erik Arup känner detta ställe hos Florentius, men han lämnar i sitt citat bort kvalifikationen "Danici" och anför endast fortsättningen "comitis Ulfi". I stället citerar han en avvikande version av släktföljden hos "William Ramsey, der skrev kort efter midten af 12. aarh." Den lyder: "Ursus genuit Spratlingum, Spratlingus Ulsium, Ulsius Beorn". Därpå åberopar han Axel (han skriver Axel) Olrik, som kommit in på dessa texter i samband med en behandling av historien om Siward jarl i Northumberland, som dog år 1055. Utgående från en not hos Olrik om att Ulsius är en latinisering av det anglosaxiska Wulfsige,¹³ gör Arup vidare gällande att också Spracling "simpelthen" är ett anglosaxiskt mansnamn. För detta levererar han ett belägg: en myntmästare under Edvard bekännaren hette så. Wulfsige "gengives endnu af Adam som Wolf og blev paa dansk Ulf". Att Adam faktisk också har formen Ulf nämner han icke.

Först några ord om den engelska källan, som Arup återger enligt Jakob Langebek.¹⁴ Denne har i sin tur hos den engelske 1500-tals antikvarien John Leland funnit en Libellus incerti Auctoris de Comitibus Huntendun et Northampton, skriven av en munk i klostret Croyland eller Crowland, vilken både Leland och andra äldre engelske författare identifierat med "Guilielmus Ramseyensis", William av Ramsey.¹⁵ Man kan redan här stilla undra över varför en senare författare skall skänkas företräde framför en äldre, i synnerhet en auktoritet som den s.k. Florence av Worcester.

Till detta kommer emellertid en fatal förväxling, som varken Olrik eller Arup observerat,¹⁶ trots att verkliga förhållandet redan i förra seklet var fullt klarlagt. Det fanns nämligen helt visst en William "Anglicus", som blev munk i Cluny och sedan prior i St Martin des champs i Paris. Han valdes 1161 till abbot i klostret Ramsey i grevskapet Huntingdon, och slutligen 1177 till abbot i självaste Cluny, dit han reste året därpå. Denne William av Ramsey avled redan 1180.¹⁷ I ingen händelse har han med vår Libellus att skaffa.

Den för oss aktuella William från Ramsey var munk i klostret Crowland i

Lincolnshire och är känd som hagiografisk författare. Utom sekundära biografier över eremiterna St Guthlec och St Neot skrev han c. 1219 en Vita et passio Waldeui comitis, som handlar om earlen Waltheof av Huntingdon och Northampton, avrättad 1076 på Vilhelm erövrarens befallning. Han blev begraven i Crowlands kloster och ärades där som en martyr.¹⁸ Detta Vita börjar med den ovan citerade genealogin, som går ut på att göra Waltheofs far, Siward jarl av Northumberland till "filius Beorn, filius Ulsii, filius Spratlingi, filius Ursi".

Den av Leland — och slutligen av Arup — anförda Libellus har samma proveniens som Vita Waldeui: den ingår i samma sammelcodex från Crowland, och anses vara skriven av samma hand, alltså William från Ramsey. Anledning till hans skriftställarskap har varit Waltheofs translation i klosterkyrkan i Crowland den 17 mars 1219.

Libellus har genealogin i motsatt ordningsföljd mot Vita Waldeui börjande med stamfadern. Men därutöver serverar den om denna en fantastisk historia om en ädling som "contra solitum ordinem humanae propaginis" skulle varit son till en vit björn (isbjörn?) och en ädelboren kvinna. Han skulle därför hetat Ursus och blivit far till Spratling, far till Ulsius, far till Beorn, "cognomento Boresun, id est, Ursi filium. Hic Beorn Dacus fuit natione". Den sist citerade satsen har Arup utelämnat.¹⁹

Som vi skall se återfinns vi samma fabel hos Saxo. Det vill dock synes som om dess ursprung står att söka i England, där Björn icke varit ett så accepterat namn som i Norden. Man fäster sig vid att namnet redan hos Florentius är latiniserat.

Väsentligt är i alla fall att icke heller Libellus är från tiden "kort efter midten af 12. aarh.", eftersom den omtalar den 1214 avlidne skotske konungen Vilhelms tid som förfluten. Det är troligt att uppgifterna i Chronicon ex chronicis eller dess förlaga legat till grund för Williams från Ramsey genealogi. Spracling har lätt blivit Spratling, också Ulfus kan ge upphov till Ulsius.

Genealogins syfte har märk väl varit att göra Waltheofs far Siward jarl till dansk! Konstruktionen saknar stöd i bevarade äldre källor. Namnformen Siward är anglosaxisk. Den långa släktföljden är dessutom omöjlig, vilket redan Langebek observerat. Siward, som var jarl i Northumberland 1026 och dog 1055, kan icke vara son till Björn Ulfsson, som föddes någon gång kring 1020 och mördades 1049. Olika förslag till lösning har getts med godtyckliga strykningar i längden, ännu av Johannes Steenstrup.²⁰ Bäst är att lämna dessa spekulationer åt sitt värde, liksom den av Langebek och Steenstrup anförda senmedeltida kompilation som kallas Chronicon Johannis Brompton.

Det är riktigt att namnet Wulfsige någon gång — som hos den s.k. Florentius — latiniserats Wlsius = Vulsius, men denne krönikör använder icke denna form om Ulf jarl, som nämnes i satsen "Beorn comes, filius Danici comitis Ulfi", vilket ger nominativen Ulfus. Wulfsige förekommer ofta även i latinska texter i sin anglosaxiska form. Goscelin av St Bertin skrev c. 1177 Vita S. Wlsini om helgonbiskopen Wulfsige av Sherborne.²¹ Medan namnet Wulfsige finnes belagt i anglosaxiskt urkundsmaterial ett femtiotal gånger, är namnet Spraeaca-

ling ett unikum — myntmästaren på mynten från Edvard bekännaren till Henrik I.²²

Formen Ulsius hos William från Ramsey förefaller närmast vara en felläsning vid kompileringen. I ingen händelse kan denna sekundära stavning bestå mot den s.k. Florentius hundra år äldre form Ulfus. Till detta kommer ju därtill att Florentius kallar honom dansk jarl.

Går vi slutligen till samtida latinska urkunder, utfärdade i England c. 1020—23, finner vi att Ulf jarl i dem kallas "Ulf dux".²³ Här finnes i varje fall intet skäl att om en man med det anglosaxiska namnet Wulfsige använda den danska substitutionen Ulf.

Kontentan av det ovan sagda blir, att icke ett enda av de argument Erik Arup anfört för Ulf jarls anglosaxiska börd är hållbart. Tvärtom är i synnerhet de engelska källornas vittnesbörd om att han var "Danicus", dansk eller skandinav, otvetydigt. Dessa vittnesbörd har Arup i sin utredning helt enkelt förbiset eller hoppat över. Ett sällsamt specimen över kritisk historieskrivning!

*

Det återstår att se vad de av Arup misskända nordiska källorna har att förtälja.²⁴

Av de nordiska källorna till Ulf jarls och Estrids historia står Roskildekrönikan närmast föremålen både till rum och tid. Den är författad omkr. 1140 — alltså över hundra år efter tilldragelserna — troligtvis av en klerk vid Roskilde domkyrka. Om Ulf jarls härstamning har krönikan ingenting att berätta, men väl — troligen enligt Adam av Bremen — att Knut den store gav sin syster Estrid åt Richard (av Normandiet). När denne försköt henne gifte hon sig med Ulf jarl (dux).²⁵ Krönikören tillägger att det skedde utan broderns tillstånd, och att Knut lät gripa paret och förvisa det ur landet. Därpå skulle han på mångas förböner ha låtsats försoning, men icke långt senare låtit dräpa Ulf i kyrkan i Roskilde då han gick till matutingudstjänsten. Estrid lät hedersamt begrava sin make. Hon ersatte vidare den gamla träkyrkan med en ny kyrka av sten, som hon på många sätt berikade (multis modis ditavit), allt fakta som man bör ha varit väl underkunnig om i domkapitlet. Krönikan nämner slutligen liksom Adam Ulfs och Estrids båda söner Sven, den blivande kungen, och Björn (Bern).

Litet längre fram i krönikan får vi veta att Estrid under biskop Vilhelms tid (vigd av ärkebiskop Adalbert, alltså efter 1045) med sin sons, konung Svens bifall donerat till Roskildekyrkan 50 gårdar (mansos), vilket biskopen skriftligt och med sitt sigill bestyrkt. Enligt Liber Daticus Roskildensis firades ett gemensamt högtidligt anniversarium den 9 maj för konung Sven, "filius Estridis Reginae" och för "Regina Margareta", som skänkt bröderna — alltså domkapitlet — sina gods i Göinge härad i Skåne.²⁶

Dessa omständigheter gör att den av Roskildekrönikan återgivna traditionen måste skänkas en viss trovärdighet gentemot Adams knapphändigare uppgifter.

Konung Sven har knappast känt sig manad att för denne närmare gå in på sin fars tragiska ändalykt.

Närmast efter Roskildekrönikan följer Sven Aggesen, som stod konung Valdemar den store och ärkebiskop Absalon nära och skrev sin kortfattade kungahistoria på 1180-talet. Han kan sägas kodifiera framför allt den danska muntliga traditionen. Sven Aggesen noterar med diskret förbigående av alla andra detaljer, endast att Knut den store till sin efterträdare skulle ha utsett sin "nepos" Sven, vars far var "Ulf dictus Sprakeleg cognomine", och vars mor var kungens syster Estrid.²⁷ Trots att Sven Aggesen ger Ulf själv och icke hans far binamnet Sprakelægg, är det av intresse att konstatera denna skandinaviska namnform tidigast belagd i en dansk källa. Om Sven Aggesen hade sin uppgift från isländsk förlaga, skulle man vänta att han kallat Ulf "filius Spracalæg".

Långt mera talför, men också långt mera svårbedömd till sitt värde som källa för 1000-talets historia är Saxo, som skrev kring sekelskiftet 1200. Denne historieberättare sui generis har märkliga ting att förtälja om Ulf jarl, vilka visar på kontakt med den samtida traditionen i England. Där gällde saken Ulf jarls broder Björn, hos Saxo är det fråga om honom själv. Det heter att han var hemma från Sverige (e Suetia) och tog tjänst hos Knut den store på grund av dennes frikostighet.²⁸

Sedan dukar Saxo upp den tidigare anförda fantastiska historien om en väldig slagbjörn, som rövat bort en skön jungfru, dotter till en rik man i Sverige. Björnen blev visserligen fälld, men ungmön födde en son som fick sin fars namn och dräpte dennes baneman. Hans son var "Thurgillus cognomine Sprakalæg", som liknade sin far i styrka. Hans son var åter Ulf (Ulfo). Denne röjde i sin natur sin härkomst och gav i sitt sinne uttryck för sin förfaders blod.

Saxos bild av Ulf är negativ, han kallas "dolis magis quam viribus insignem". Vi ser att Saxo — tydligen, som vi ska se ur isländska källor — känt det fullständiga namnet på Ulfs far, men för övrigt serverar han med förtjusning den historia som vi redan känner genom William från Ramsey. Att fabeln icke är av skandinaviskt ursprung synes klart. Namnet Björn var här känt i synnerhet i Sverige, där det rentav bars av flera kungar, och behövde ingen övernaturlig förklaring. I England, där genealogin bevarats — den gällde ju också konung Harald Godwinsson och hans släkt — har stamfaderns namn gett upphov till fabeln. Att Saxo fått höra den är inte förvånande i betraktande av förbindelserna mellan klostren. Katedralklostret i Odense var en filial till abbotstiftet Evesham, som låg i Worcestershire med katedralklostret Worcester. Crowland i Lincolnshire var centrum för den aldrig stadfästa kulten av jarlen Waltheof, om vilken också ett isländskt skaldekväde är bevarat. Därtill gör Knytlingasagan gällande att Godwin jarl och Gyða, Ulf jarls syster, genom sina söner fortfarande på 1200-talet hade många ättlingar bland stormännen i England, Danmark, Sverige och Ryssland. Till sönerna räknar sagan då felaktigt jarlarna Valtjof (Waltheof) och Mörukäre (Morcar).²⁹ Från Harald Godwinssons dotter härstammade ju Valdemar den store och hans systrar, av vilka Margareta blev mor til konung Karl Sverkerssons drottning. Det är givetvis möjligt att fabeln

också kunnat komma denna väg.

För att återgå till Saxos redogörelse för Ulf jarls historia låter han [Estrids] gemål hertig Richard av Normandie angripa England. Konung Knut jagar ut honom, varefter han sätter sin syster Estrid att regera Själland.

Nästa fas blir att Ulf ställer in sig hos Knut och utverkar en besegrad kunglig fullmakt att försvara Skåne mot svenska anfall. I fullmakten uppmanade Knut sin syster att efterfölja Ulfs befallningar. Denna föregav att Knut befallt honom att ta Estrid till maka, vilket också skedde. Ologiskt nog låter Saxo därpå det äkta paret fly till Sverige. Där fick Ulf till stånd ett samfällt norsk-svenskt anfall på Danmark. Konung Olav angrep med sin flotta Själland, konung Emund (rätteligen Anund) föll med en lanthär in i Skåne och Ulf själv anförde den svenska flottan.

Olavs försök att vinna själlänningarna misslyckades. Han undkom dock Knuts stora flotta, som lade sig i hamnen (portum, kanske det senare Köpenhamn). Där fick han höra att Emund plundrade i Skåne, medan Ulf med den svenska flottan gått in i Helgeå. Knut drog då med sin här mot Emund och slog honom i ett bemärkt slag "apud Stangem montem" (i Stångby nordväst om Lund?). Flottan seglade till Helgeå, där Ulf satt sig i besittning av en ö. Knuts befälhavare (navium duces) besatte en närbelägen ö och byggde en flottbas "contabulatis molibus" över strömmen, som här var bred som en sjö. Då danskarna redan i massa stormade över bron sjönk den under deras fötter och ett stort antal drunknade. Icke desto mindre måste Ulf lämna sin flotta i sticket och nattetid med småbåtar taga sig i land för att komma undan. Knut lät begrava de drunknade vid byn Asum (Norra Åsum) by, som ligger ett gott stycke uppför Helgeån, väster om Hammarsjön.³⁰

Trots Ulf jarls förräderi låter Saxo Knut ta honom till nåder sedan Estrid fött sonen Sven, för hennes avkommas skull (subolis intercessu). Han gifte i detta skede bort Ulfs syster med den engelske jarlen Godwin. Nu är det Knut som inbjuder Ulf till gille om julen i Roskilde. Ulf sjunger berusad en nidvisa om Knuts drunknade härsmakt, varpå kungen befallde sina män att mitt i måltidens helgd dräpa Ulf.³¹

Om Ulf jarl säger han dessutom att han var från Sverige, vilket med tanke på både Sven Estridssons (Ulvssons) och Knut den heliges svenska förbindelser icke är helt osannolikt. Konung Sven meddelade Adam av Bremen att han i tolv år gjort krigstjänst — "militavit" — hos sveakonungen Anund Jakob. Det har synbarligen skett före Hardaknuts död år 1042, efter vilken Sven började sin kamp för Danmarks krona. Också under denna har han tidtals sökt stöd och tillflykt i Sverige.

Mest har de gamla islänningarna att berätta om Ulf jarl, om hans och hans gemåls härstamning. Denna tradition är bevarad i en grupp sagotexter som står i ett visst beroende av varandra — Morkinskinna, Fagrskinna, Snorri Sturlusons sagoverk och slutligen Knytlingasagan. De är alla avfattade på 1200-talet, men går tillbaka på äldre, nu förlorade sagor, och bygger i flera stycken på med

händelserna mer eller mindre samtida skaldekväden. Dessa i sin tur är mestadels lovkväden, tillägnade olika kungar, vilket gör att deras färgläggning bör tas cum grano salis. Sagorna registrerar med stor noggrannhet släktförhållanden, vilka spelade en väsentlig roll i det gamla nordiska samhället. Fel förekommer givetvis här och där i släktlängderna, särskilt vid större avstånd i tid och rum, men ofta bevarades också långa släktföljder troget genom tiderna.

Beroendeförhållandet mellan de ovannämnda texterna förmedlades till en del av Snorri Sturlusons vän och medarbetare, den lärde prästen Styrmir Kárasons (d. 1245) "livssaga" om Olav den helige. Partier av hans verk, som icke övertagits av Snorri, är bevarade i Flateyjarbók. Förhållandet mellan sagotexterna har livligt diskuterats, flera resultat står fasta, men många frågor är fortfarande öppna. Då de icke är av betydelse för vår argumentation, skall de icke här tas upp till behandling.³²

Uppgifterna rörande Ulf jarl ingår, förutom i Knytlingasagan, i olika versioner främst av Olav den heliges och Magnus den godes sagor. Traditionen om Ulf jarls släktförhållanden framförs med stor samstämmighet som ett uttryck för en gemensam primär källa, första gången i samband med hans egen historia i Olavssagan. I Magnus den godes saga framträder Sven Ulfsson (dvs Estridsson) i flera situationer. Formuleringen är något olika i Morkinskinna, i Fagrskinna och hos Snorri, men grundfakta är desamma.³³

I sin äldsta form återges traditionen av Morkinskinna, som nedskrevs c. 1217—22 på basen av äldre sagor, bland annat en om Knut den helige. Morkinskinna inleder med Magnus den godes saga, och här nämnes den blivande danske konung Sven i hela sitt traditionella genealogiska sammanhang: "son Vlfs jarls Sprakalegssonar og son Astridar þeirrar er var systir tueggia konunga Knutz ens rika og annars Olafs ens suenska ..."³⁴ Sagan förklarar att hennes mor Sigrid Storråda varit gift först med konung Erik Segersäll i Sverige och sedan med Sven Tveskägg. Det heter att Ulf hade varit jarl i Danmark, men att Sven icke fått någon gottgörelse av konung Anund. Nu sökte han upp konung Magnus i Kungälv och fick av honom jarlsnamn samt sattes att styra Danmark.

Längre fram, i Harald Hårdrådes saga, nämnes Harald Godwinssons val till kung i England, då det säges att hans mor Gyba var dotter till Porgils Sprakalägg och syster till Ulf jarl.³⁵ Morkinskinna nämner också i förbigående jarlarna Morcar och Waltheof och kallar dem felaktigt Godwin jarls söner.³⁶

Vi ser alltså på två ställen i Morkinskinna namnet på Ulf jarls och Gybas far i sin helhet, alltså icke blott det egendomliga öknamnet. Estrids moderne och fallet Sigrid storråde skall icke här tas upp till behandling, då det skulle föra på sidan om vårt ämne, Ulf jarl och hans härstamning.³⁷

Fagrskinna, nedskrivna c. 1220—40, har en rätt utförlig redogörelse för konflikten på 1020-talet mellan Knut den store och de andra nordiska konungarna, Olav Haraldsson i Norge och Anund Jakob i Sverige. Texten innehåller långa citat ur skaldekväden, Sighvat skald om både Knut "den gamle" och Olav, Ottar svarte om Knut och Pord Sjareksson om Olav. Det heter — utan direkt hänvis-

ning till något kväde — att Danmark då styrdes av Ulfr, son till Torgils Sprakalägg, och gift med Sven Tveskäggs dotter Astrid. Kriget i Skåne och slaget vid Helgeå återberättas enligt skaldekvädena, men Ulf jarl nämnes icke i det sammanhanget.³⁸

I stället placerar Fagrskinna mordet på Ulf till tiden efter Olav den heliges fall vid Stiklestad år 1030, vilket rimmar illa med andra källor. För övrigt är Fagrskinnas version av tilldragelsen den sobraste i den norsk-isländska historieskrivningen. Först heter det att Ulf jarl "Spracalegs sunr" var förste man i Danmark då Knuts son konung Sven begav sig till Norge. Sagan hänvisar till ett kväde av Porarinn loftunga, som nämner jarlen, men icke hans namn.³⁹ Strax därpå heter det att av Knuts söner Harald var underkonung i England och Sven konung i Norge, medan Hardaknut uppfostrades av Ulf jarl Sprakaläggsson, som "réð þa firir Danavældi".⁴⁰

Sagan berättar här att Ulf jarl under en färd till England tillsammans med drottning Emma fabricerat och beseglat ett kungabrev. Med hjälp av detta drev han på ett ting i Viborg igenom valet av Emmas son Hardaknut. Sedan Knut erfarit saken for han till Danmark där han mötte Ulf i Roskilde. Han skulle icke ha talat ett ord med denne, men lät följande morgon under ottesången mörda honom i kyrkan. Följden blev en bannlysning med interdikt över stad och land vilket kungen måste få "munkarna" att återkalla mot stora donationer. Den unge Sven Ulfsson tog sin tillflykt till sin morbror konung Olov i Sverige.⁴¹

Här begår sagan en anakronism, då Olov dött flera år före slaget vid Stiklestad. Mordet har i själva verket inträffat före Knut den stores Romfärd; han var där med om kejsar Konrads kröning påskdagen 1027. En av anledningarna till färden har, som framgår av hans brev till sitt engelska folk samma år, varit botgöring, vilket väl kunde krävas efter helgerånet i Roskilde.⁴²

Därefter har Fagrskinna inom ramen för Magnus den godes saga samma genealogiska uppgifter om Sven Ulfsson (Estridsson) som Morkinskinna, men ännu tydligare formulerade. Svens mor Astrid var "samfädra" med Knut gamle och "sammödra" med Olov svenske. Deras mor var Sigrid Storråda.⁴³ Exakt samma ordalag finner vi hos Snorri Sturluson i Magnus den godes saga.⁴⁴

Slutligen redogör [Fagrskinna] för de överlevande av Harald Godwinssons ätt, hans dotter Gyða och hans bror Toste jarls son Skule konungsfostre. Gyða blev gift med konung Valdemar i Holmgård, alias storfurst Vladimir Monomach i Kiev. Sagan uppger att dennes föräldrar var storfurst Jaroslav (den vise) och Ingegerd, dotter till den svenske konung Olov (Skötkonung). Faktiskt var han son till deras son Vsevolod och en dotter till den bysantinske kejsaren Konstantinos IX Monomachos. Vladimirs och Gyðas son var konung Harald, alias storfurst Mstislav, som "fick" Kristina, konung Inge Stenkilssons dotter, och med henne döttrarna Malmfrid och Ingeborg, vardera gifta med namngivna nordiska furstar. Släktingarna förs vidare till konung Johan Sverkersson i Sverige och Valdemar Sejr i Danmark.⁴⁵

De ryska släktsammanhangen för Morkinskinna på tal först med anledning

av Sigurd Jorsalafars äktenskap med konung Haralds (Mstislavs) i Holmgård dotter Malmfrid. Sagan uppräknar hennes anor baklänges med samma överhoppande av storfurst Vsevolod som Fagrskinna, och ger samma uppgifter om ättlingarna till Malmfrids syster Ingeborg, men tillägger Sigurd Jorsalafars dotter med Malmfrid Kristina och hans frillosöner.⁴⁶

Snorri omtalar Sigurd Jorsalafars äktenskap med Malmfrid, konung Harald Valdemarssons dotter "östan ur Holmgård" i sagan om Magnus Barfots söner. Han noterar hennes farmor Gyða och mor Kristina ävensom hennes syster Ingeborg och dennas make Knut Lavard, son till Erik "gode" och sonson till Sven Ulfsson. Han uppräknar Ingeborgs och Knuts barn, men nämner ännu dottern Margaretas äktenskap med Stig Hvitedr, deras dotter Kristina, gift med konung Karl Sverkersson och deras son Sverker. Versionen är alltså något äldre än den som ingår i de tidigare nämnda sagorna. Snorri nämner icke Vladimir Monomachs föräldrar och undgår sålunda här det gängse misstaget. Han upprepar dock detta senare, då han förklarar Valdemar den stores släktskap med Magnus Erlingsson i Norge.⁴⁷

Ett slags sammanfattande kodifiering av släktförhållandena följer i den vid mitten av 1200-talet författade Knytlingasagan. Sven Tveskagg uppges först varit gift med Gunhild, med vilken han fick sönerna Knut och Harald, och sedan med Sigrid Storråda, Olov sveakonungs mor. Deras dotter var Astrid, gift med Ulf jarl, Torgils Sprakaläggs son.⁴⁹

I sin Olav den heliges saga följer Snorri Sturluson samma tradition som kommit till uttryck i Fagrskinna. Konung Knut anförtror i sin frånvaro Danmark åt sin son Hardaknut under förmynderskap av sin svåger Ulf jarl, Torgils Sprakaläggs son.⁴⁹

Skildringen av de tre nordiska kungarnas krig är hos Snorri Sturluson omgrupperad och försedd med utförligare motivering av händelserna än i Fagrskinna. Citaten ur Sighvats kväden är talrikare.⁵⁰ Efter att ha återgett Olavs och Anunds ledung behandlar Snorri Knuts krigsrustning. Därpå inflikar han redogörelsen för Ulf jarls tilltag att göra Hardaknut till kung.⁵¹ Jarlen reser icke här till England, men drottning Emma förfärdigar brevet med kungens in-segel. I denna situation kommer den norska och svenska invasionen. Konung Knut kom med den engelska flottan till Limfjorden, dit Ulf jarl och stormännen sände den unge Hardaknut för att göra avbön, jämte Ulfs egen son Sven som gisslan. Det heter att de var jämnåriga — i detta fall knappast äldre än åtta år. Knut sände Ulf order att samla flottan och komma honom till mötes. För hela denna episod finns ingen hänvisning till skaldekväden.

Därefter följer skildringen av kriget i Skåne och slaget vid Helgeå. Dessa händelser har med noggrann analys av alla till buds stående samtida källor behandlats av Ove Moberg.⁵² Av skaldekvädenas ofta kryptiska utsagor framgår att manspillan varit stor på ömse sidor, men att konung Knut ändå lyckades slå svenskarna enligt Ottar svartes vittnesbörd i Knutsdrapan: "Svíum hnekðir þú".⁵³ Däremot heter det i en version (F) av den anglosaxiska krönikan att svearna efter slaget hade valplatsen i sitt våld (heafdon weallstowe gewe-

ald), vilket Moberg efter en subtil analys vill förklara som ett missförstånd.⁵⁴ Man får dock intrycket av ett mer eller mindre oavgjort blodigt slag, men strategiskt vann Knut kampanjen genom att han med överlägsna krafter kunde spärra Öresund. Kung Olav blev nödsakad att lämna sina skepp i Sverige och söka sig hem landvägen över Götaland, vilket blev början till hans fall.

Snorri har, utan återopande av skaldekväden, en längre skildring av slaget.⁵⁵ Han låter konung Olav gå i land och bygga en fördämning vid Helgeåns utlopp ur den ovanför belägna sjön, i dag Hammarsjön. Genom att öppna dammen skulle han åstadkommit en störtvåg som tillfogade konung Knuts i hamnen vid Helgeåns utlopp liggande flotta stor förlust i skepp och drunknade män. Kungsskeppet drev ut mot kung Anunds flotta och höll på att råka illa ut, men frälstes genom Ulf jarls ingripande, varpå de förbundna avbröt striden.

Efter att ha skildrat de båda konungarnas reträtt och Olavs hemfärd återkommer Snorri till Ulf jarl. Konung Knut begav sig strax före Mickelmäss till Roskilde, där Ulf ordnat ett gästabad för honom.⁵⁶ Kungen var fämäld under måltiden, men antog utmaningen att spela ett parti schack med jarlen. Vi får här veta att Ulf var en slagfärdig man, som icke gav efter vare sig i ord och annat, den dristigaste mannen i riket och en stor krigare, "ok er saga mikil frá honum sögð". Snorri inflikar en uppgift om Ulfs syster Gyðas äktenskap med "Guðini jarl Ulfnaðrsson" i England och ger dem sönerna kung Harald samt jarlarna Toste, Valtjof, Mörekåre och Sven. I själva verket var Valtjof (Walt-heof) som vi redan sett son till Siward jarl. Mörekåre (Morcar) tillhörde också en annan släkt. Dessa felaktigheter finns också i Knytlingasagan.⁵⁷

Schackspelet i Roskilde utmynnade i ett gräl och en häftig ordväxling, där jarlen nämnde sin insats vid Helgeå: "Kallaðir þú eigi þá Ulf inn raga, er ek lagða til at hjálpa þér, er Svíar börðu yör sem hunda". Morgonen därpå befallde Knut liksom i Fagrskinna först sin skosven och sedan en av sina hirdmän att dräpa jarlen. Snorri uppger att dråparen var en norrman vid namn Ivar vite. Konung Knut donerade sedan ett helt härad till kyrkan i Roskilde som försörningsgård.

Ulf, Torgils Sprakaläggs son, nämnes slutligen i ett par inskott eller interpolationer i den stora Olavsagan, vilka bland annat ingår i Flateyjarbók. Det heter att han tillsammans med Torkel den höge seglat med Olav den helige i dennes ungdom, samt att han också i Olavs följe härjat i Irland. Här knyter honom traditionen samman med andra vikingahövdingar.⁵⁸ Också Torkel uppträder sedan bland Knut den stores män. Notisen härstammar troligen från Snorris vän och — kunde man säga — medarbetare den lärde prästen Styrmir Kárason, men har icke övertagits av Snorri i hans stora saga, utan införts i senare kompilationer ur Styrmirs nu förlorade original.

Övåntat magra är uppgifterna om Ulf jarl, det danska kungahusets stamfar, i Knytlingasagan.⁵⁹ Denna sammanskrevs i mitten av 1200-talet på basen av äldre sagor och skaldekväden samt muntlig tradition inhämtad vid Valdemar Sejrs hov av Snorri Sturlusons brorson Ólaf Pordarsson Hvítaskald (d. 1259). De två sekler som förflutit sedan Knut den stores tid har bevarat främst anek-

dotiskt material. Sagan berättar att Ulf jarl, Thorgils Sprakaleggs son eller blott Sprakaleggs son, [var gift med Estrid] och säger att han var den förste som följde Sven Tveskägg på erövringståget till England. Sagan synes föga rimligt förutsätta att Ulf då redan var Knuts svåger.

I ett särskilt kapitel berättas hur Ulf jarl stiftade vänskap med Godwin, son till en välbeställd anglosaxisk bonde, förde honom med sig till Knut samt slutligen gifte honom med sin syster och utverkade åt honom ett jarladöme av kungen. Här uppräknas Godwins och Gythas många söner, med tidigare nämnda misstag. Från dem, heter det, stammar många stormän i England, Danmark, Sverige och östan i Gårdarrike; också den danska kungaätten. Kung Haralds dotter Gyða äktade kung Valdemar (Vladimir Monomach) i Holmgård och deras son var kung Harald (Mstislav).⁶⁰ Om Ulf jarls insatser för övrigt och om hans död vet Knytlingasagan ingenting att berätta.

Att ta ställning till de partier i de norsk-isländska sagorna som icke går direkt tillbaka på kända skaldekväden, kan vara nog så vanskligt. En äldre historieskrivning med P.A. Munch och i viss mån ännu Johannes Steenstrup var ofta alltför godtrogen. De radikala kritikerna i vårt sekel har varit benägna att stryka det mesta, kommit med långsökta härledningar ur den klassiska antiken eller hänvisat till författarnas fabuleringslust. Särskilt vad Snorri Sturluson beträffar, måste man — med hänsyn icke minst till företalet till Heimskringla — förutsätta en sträven efter historisk realitet. Den är visserligen parad med hypotetisk tolkning och komplettering av de ofta kryptiska skaldekvädena, med bemödandet att i efterhand ge händelseförloppet en kausal motivering, med subjektiva värderingar av tilldragelser och personer, samt slutligen med lusten att ge det hela en litterär, episk eller dramatisk utformning både i komposition och stil.

Snorri Sturluson framstår icke som självständig genealog i dessa sammanhang. Det är inte han som har samlat de hithörande data, utan han återger troget, låt vara ofta med egna formuleringar och i sin egen ordningsföljd de data som tidigare återgetts av samtida, men något tidigare nedskrivna sagoverk. Genealogiska sammanhang har man utan tvivel skänkt stor vikt. Dessa data gör inte intryck av att bygga på lösa spekulationer, utan synes återgå på gammal, exakt uppfattad och upprepade tradition. Man har, som vi också här sett, gjort misstag. De fel som kan konstateras, ett bortglömt släktled i Ryssland och ett par missuppfattningar i Harald Godwinssons släkt, rör förhållanden utanför Norden. Sammanhangen som sådana har varit aktuella på grund av de många äktenskapen mellan de ryska och de nordiska furstehusen. Torgils Sprakalägg, vem han än var, med sitt iögonfallande binamn, var på två olika vägar stamfar för både danska, svenska och norska kungar. En så stabil tradition som den vilken rör Ulf jarls far, Torgils Sprakalägg, belagd både i Island och i Danmark, måste man acceptera. Mycket, särskilt i händelseförloppet, måste förbli osäkert. Vad har den saga om Ulf jarl haft att berätta som Snorri i förbigående nämner? Hans bestämmande av tidpunkten för mordet på Ulf till Mickelmäss kan vara en konstruktion. Å andra sidan har han haft reda på vem som var

Ulf's baneman.⁶¹ Och traditionen om jarlens intriger för att utropa den unge Hardaknut till kung ger i och för sig en plausibel motivering till konung Knuts misstänksamhet mot honom och beslut att röja jarlen ur vägen. Hade denne varit engelsman, som Erik Arup på felaktiga grunder gjort gällande, hade han icke heller varit så farlig.

I en senare tid har Jakob Langebek och P.C. Suhm följda av P.A. Munch och ännu av Johannes Steenstrup lanserat teorin att Torgils Sprakalägg skulle varit son till Styrbjörn starke, den svenska kungasonen som kämpade mot sin farbroder Erik Segersäll och stupade vid Fyris. Hans mor skulle varit Thyra, Harald Blåtands dotter.⁶² Det finns dock intet skäl att för deras och för Saxos fantasiers skull betvivla den isländska eller den av Florentius förmedlade traditionens riktighet. En uppenbar felskrivning i en sekundär genealogi ger intet hållbart argument mot de äldre traditionerna. Det är mycket lättare att förklara att det för anglosaxarna oförklarliga Sprakalägg blivit Sprakling eller till nöds Spratling än att detta namn på Island skulle getts den krångliga tolkningen Sprakalägg.

Om Ulf jarl var dansk eller svensk kan icke avgöras, han var otvivelaktigt av nordisk, icke av anglosaxisk börd. Man måste bara förundra sig över den hastiga slutsats som den annars så kritiska Erik Arup dragit på så ohållbara grunder.

Noter

- Erik Arup, "Kong Svend 2.s biografi" i *Scandia* IV 1931, s. 66f. Nytryck i *Udvalgte Afhandlinger* II, Kbh 1977. — Vilh. la Cour, *Danmarks Historie* I, Kbh 1947, s. 93. Aksel E. Christensen, *Vikingetidens Danmark*, Kbh 1969, s. 273. Idem, "Tiden 1042—1241" i *Danmarks historie* I, Kbh 1977, s. 218. Inge Skovgaard-Petersen, "Oldtid og vikingetid" *ibid.* s. 187f.
- F.M. Stenton, "Anglo-Saxon England" i *The Oxford History of England* II, 3rd ed. Oxford 1943, s. 402ff. Frank Barlow, *Edward the Confessor*, London 1970, s. 302 och släkttab. *The Anglo-Saxon Chronicle*. A Revised Transl. by Dorothy Whitelock with David C. Douglas and Susie J. Tucker, 2nd corr. ed. London 1965, Table 9. [Jarl Gallén fick aldrig tillfälle att konsultera Peter Sawyer, "Da Danmark blev Danmark" i *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 3, Kbh 1988. Denne står på samma ståndpunkt som sina landsmän och pekar på att ingen av Ulf jarls släktingar bar engelska namn, jfr s. 274. Ej heller var Gallén bekant med Eric Christiansens Saxo-kommentar, vari denne finner Ulf vara "probably a dane", jfr Saxo Grammaticus, *Danorum Regum Heroumque Historia*, Books X—XVI. Vol. I, = BAR International Series 84, Oxford 1980, n. 101 s. 189. JL]
- Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte* hrsg. von Bernhard Schmeidler, 3. Aufl. (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum), Hannover u. Leipzig 1917, s. 114 (l. II c. 54).
- Adam av Bremen, *Historien om Hamburg stiftet och dess biskopar*, övers. av Emanuel Svenberg, Stm 1984, s. 100, 270. Adam af Bremen, *De Hamburgske Ærkebispers Historie*, overs. af Carsten L. Henriksen, Kbh 1930, s. 117.
- Dubbelnamnet har dock vållat missförstånd i fråga om donationer till Roskilde domkyrka. C.A. Christensen har här påvisat en förväxling mellan Estrid — Margareta och unionsdrottningen Margareta. Jfr C.A. Christensen: Roskildekirkens jordegods för år 1200, (dansk) HT 80, 1980, ss. 32ff.
- Sogur Danakonunga* utg. af Carl af Petersens och Axel Olsson, Kbh 1919—25, s. 30 (k.1). Adam von Bremen s. 112 (l. 2 c. 5 schol. 37). Oswald Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895), Tab. I 12 o. II 6 med kommentarer.
- Adam s. 114 (l. II c. 54) schol. 39 (40). Jfr. *ibidem* s. 99 (l. II c. 39).
- Adam s. 134 (l. II c. 73).
- Adam s. 154 (l. III c. 14), schol. 64 (65).
- The Anglo-Saxon Chronicle*. Jag refererar till denna översättning på grund av de olika versionerna och dess av specialister gjorda noter. Den enda fullständiga originalupplagan av Benjamin Thorpe är tryckt i *Rolls Series* vol. 1, London 1861. Gytha återfinnes i index s. 231. Jfr E.H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn*, Uppsala 1905—15.
- M. Chibnall, "Florent de Worcester" i *DHGE* XVII, Paris 1971, sp. 595f. Artiklen "Florentius Wigornensis" i *Repertorium fontium medii aevi* IV, Romae 1976, s. 472f.
- Florentii Wigornensis Chronicon ex chronicis* ed. Benjamin Thorpe I, London 1848, s. 202. Även *Florence of Worcesters Krønike* övers. og komm. af Erling Albrechtsen, Odense 1982, s. 144. Jfr *The Anglo-Saxon Chronicle* s. 112ff.
- Axel Olrik, "Siward den digre fra de danske i Nordengland" i *Arkiv för nordisk filologi* XIX NF XV (1903) s. 220 not 1.
- Langebek anför i *SRD* III s. 288, alla då gällande auktoriteter.
- The Itinerary of John Leland the Antiquary* Publ. by Thomas Hearne, 3rd ed., IV Oxford 1769, s. 149ff. Avtryckt av Langebek i *SRD* III s. 288ff.
- [Det har heller inte Eric Christiansen, jfr Saxo Grammaticus, *Danorum Regum Heroumque Historia*, Vol. I, n. 102 s. 190. JL]
- David Knowles — C.N.L. Brooke — Vera C. London, *The Heads of Religious Houses England and Wales 940—1216*, Cambridge 1972, s. 62. David Knowles, *The Monastic Order in England*, Cambridge 1951, s. 284f. Om förväxlingen jvf *DNB* LXI, London 1900, s. 364 art. "William of Ramsey" (sign. Miss Bateson).

18. F. Liebermann, "Ueber ostenglische Geschichtsquellen des 12., 13. und 14. Jahrhunderts" i *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* XVIII, Hannover-Leipzig 1893, s. 251ff. Obs. s. 251 not 6 om förväxlingen. — Vita Waldeui är utom i utdrag i *SRD* III s. 299ff. utgiven i *Chroniques anglo-normandes* ed. F. Michel, II, Rouen 1836, s. 99ff. Jfr *DNB* LXI, s. 364.
19. *SRD* III s. 218. Langebek har mellan sid. 220 och 221 en stamtavla över alla kombinationer. Arup i *Scandia* IV s. 67.
20. Johannes C.H.R. Steenstrup, *Normannerne* III, Kbh 1882, s. 438ff. Om Chronicon Johannis Brompton jfr *DNB* VI, London 1886, s. 405 art. "Brompton, John" (sign. Wm Hunt). Krönikan har med svaga skäl tillskrivits abbotten i Jorvaux med detta namn, som levde 1436.
21. Exempel på formen Wulfsige i latinska urkunder i *DD* 1. R. I (se personindex). Om Goscelin av St Bertin jfr Frank Barlow, *The Life of King Edward the Confessor*, Aberdeen 1962, s. 91ff.
22. William George Searle, *Onomasticon Anglo-Saxonicum*, Cambridge 1897, s. 429.
23. *DD* 1. R. I, nr 402, 408. Den anglosaxiska urkunden nr 435 anses vara oäkta.
24. [Ovanstående text förelåg maskinskriven, med enkla handskrivna tillägg. Resten föreligger endast i handskrivna form, till en del på hela A4 ark, till en del på lappar. JL]
25. *SMHD* I s. 20f. 23.
26. *Liber daticus Roskildensis*. Roskilde Gavebog og Domkapitlets Anniversarieliste, af Alfred Otto, Kbh 1933, s. 37f. 166ff. [Jfr not 5 ovan. JL]
27. *SMHD* I s. 124f.
28. *Saxonis Gesta Danorum* rec. et ed. J. Olrik et H. Ræder, Hauniæ 1931, s. 287 (l. X c. 15). Senaste sammanfattning av Saxos verk med kort bibliografi av Inge Skovgaard-Petersen i *DBL* 3. udg. XII, Kbh 1982.
29. *Sogur Danakonunga* s. 42. k. 11.
30. *Saxonis Gesta Danorum* s. 288ff (l. X c. 16).
31. *Saxonis Gesta Danorum* s. 292ff (l. X c. 17).
32. Jfr *KLNM*, art Historieskrivning: Island och **Kongesaga**, samt, rörande de olika sago-versionerna, främst Fagrskinna, Flateyjarbók, **Heimskringla**, **Knytlingsaga**, **Morkinskinna**, Oláfs saga helga, jämte åtföljande litteraturförteckningar.
33. *Fagrskinna* Noregs konunga tal udg. ved Finnur Jónsson, Kbh 1902—03, s. 206 (§ 137).
34. *Morkinskinna* udg. ved Finnur Jónsson, Kbh 1932, s. 35f. 88 (k. 17).
35. *Morkinskinna* s. 262 (k. 34); jfr s. 285 (k. 37).
36. *Morkinskinna* s. 267f. (k. 34, § 113).
37. [Dock hade Gallén som nämnts ursprungligen tänkt att här också ta kritisk ställning till Lauritz Weibulls avvisande av Sigrid Storråda som historisk person. Ett större textfragment föreligger härom, där Gallén, efter att ha redogjort för de divergerande källupplysningarna, slutar:
"Denna konflikt mellan olika påståenden i källorna har av forskarna genom tiderna lösts på olika sätt. J.P.F. Königsfeld ger Sven de båda gemälerna Gunhild och Sigrid, medan Erik segersäll endast har den sistnämnda (J.P.F. Königsfeld, *Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongesægtter*, 2. omarb. Udgave, Kbh 1856, Tab. 1, 12.). Lauritz Weibull gjorde rent hus med att förklara Sigrid Storråda för "icke historisk" och Gunhild för maka till de båda kungarna (Lauritz Weibull, *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*, nytryck i ejusdem *Nordisk historia* I, Lund 1948, s. 310f.).
Eftersom Adam hade förstahandsinformation från Sven Estridsen, har Weibull troligtvis rätt på den sista punkten. Däremot har han nog tagit en smula för lätt på fallet Sigrid Storråda. En sak är att den isländska traditionen uppenbarligen låtit Sigrid tråda i Gunhilds ställe som maka till de båda kungarna, och även annars förser henne med mytiska drag. Den känner icke heller till att Gunhild icke dog i förtid, utan blev förskjutet och levde ännu 1014. Vad som däremot icke kan bortresoneras är de gods

- i Sverige, kallade Sigridlev, som enligt kung Valdemars jordebok den danske konungen ägde i Sverige och Valdemar II skänkte hertig Knut (jfr *Kong Valdemars Jordebog* udg. ved Svend Aakjær, Kbh 1926—43, I (text) s. 25f. II (kommentar) s. 186ff.). Från denne Knut, Valdemar Sejrs oäkta son, hertig av Reval, gick godsen vidare till hans son riksrådet och östgöotalagmannen herr Svante polk Knutsson (d. 1310) (jfr Nat. Beckman, "Tre konungaättar och deras jordegendomar i Sverige" i *Personhistorisk tidskrift* 1912, s. 8ff. Holger Rosman, *Bjärke-Säby och dess ägare* I, Sthm 1923, s. 114ff. Herman Schück, *Ecclesia Lincopensis*, Sthm 1959, s. 423f.). Denna namnkunniga storman och hans döttrar gjorde ansefulla donationer bl a till Vreta kloster och Linköpings domkapitel, varförutom en betydande part tillföll arvingarna inom olika ätter. I detta faktum, och icke som Weibull trodde i kunskap om isländska källor, har man att söka orsaken till en viktig notis i den gamla svenska kungalängden i Cod. Holm. B 17 (till år 1333). Där heter det att Olov Skötkonungs mor var Sigrid "hin rikæ de quo Sighridha leff vocatur". Hon görs i längden icke till Erik Segersälls, utan till Erik Årsälls maka; denne är infogad som Erik Segersälls son. (*SRS* I:1, s. 4.) Längden ingår i en laghandskrift från 1400-talet, men är uppenbart för-[fattad kort efter 1333. *Text fattas men slutmeningen framgår av noten därtill*: Sture Bolin *Om Nordens äldsta historieforskning*, Lund 1931, s. 192ff." JL]
38. *Fagrskinna* s. 161 (§ 100).
39. *Fagrskinna* s. 183f. (§ 110).
40. *Fagrskinna* s. 185 (§ 112).
41. *Fagrskinna* ss. 185—87 (§ 113—15).
42. Konung Knuts brev hos *Florentius Wigornensis* I s. 185f. Även i *Diplomatarium Norvegicum* XIX nr 11. Regest i *DD* 1. R. I nr 422, med osystematisk uppräknig av olika tryck. Dansk övers. *Florence of Worcesters Krønike* s. 132ff.
43. *Fagrskinna* s. 206 (§ 137).
44. Snorri Sturluson, *Heimskringla* udg. af Finnur Jónsson, Kbh 1911, s. 434 (Saga Magnús konungs góða k. 22).
45. *Fagrskinna* s. 300f. (k. 67, § 213).
46. *Morkinskinna* s. 357 (k. 51, § 169). Texten är något skadad, men lätt att utfylla.
47. *Heimskringla* s. 542f. (Saga Magnús sona k. 20), 615 (Saga Magnús Erlingssonar k. 2).
48. *Sogur Danakonunga* s. 32f. k. 5.
49. *Den store saga om Olav den hellige* udg. av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason I, Oslo 1941, s. 359f. (k. 123), *Heimskringla* s. 316 (Saga Oláfs ins helga k. 134).
50. *Den store saga* s. 423ff. (c. 135ff) *Heimskringla* s. 339ff. (k. 145ff).
51. *Den store saga* s. 428f. (k. 138). *Heimskringla* s. 341ff. (k. 148).
52. Ove Moberg, *Olav Haraldsson, Knut den store och Sverige*, Lund 1941, s. 148ff.
53. *Den store saga* s. 438. *Heimskringla* s. 345. Jfr Ernst A. Kock, *Den norsk-isländska skaldediktningen* I, Lund 1946, s. 141 strof 11.
54. Moberg, s. 162, 166ff. [Jarl Gallén fick möjlighet att läsa Ove Mobergs förnyade ställningstagande till problemet i "Knut den stores motståndare i slaget vid Helgeå", *Scandia* 1985, 7—17, först efter det att de föreliggande versionerna var skrivna. Håri håller Moberg fast vid sina resultat från 1941 och argumenterar ingående för att de två anförarna för den svenska hären, Ulf och Eglaf, som nämnes i olika versioner av den anglosaxiska krönikan, inte är identiska med vår Ulf Jarl och den Eglaf, vilken omtalas som vittne i en rad av Knut den stores kungabrev, utan snarare med Ragnvald Jarls söner med samma namn. Gallén kan emellertid konstateras ha nedskrivit flera översikter av de två sistnämndas släktförbindelser och har säkert tänkt sig att ta ställning til spörsmålet. Också Bo Gräslunds ("Knut den store och sveariket. Slaget vid Helgeå i ny belysning", *Scandia* 1986, 211—36) förflyttning av källornas Helgeå från Skåne till Upland och Ove Mobergs ("Slaget vid Helgeå och dess följder", *Scandia* 1987, 175—84) fasthållande vid den förstnämnda lokaliseringen hade Gallén läst, men här ses inget tecken på att han tänkt taga ställning. JL]
55. *Den store saga* s. 434ff. (k. 140). *Heimskringla* s. 344f. (k. 150).

56. *Den store saga* s 443ff. (k. 144, 145). *Heimskringla* s. 346ff. (k. 152, 153).
 57. *Sogur Danakonunga* s. 42 (k. 12).
 58. *Den store saga* II, Interpolationerna 17, 21, s. 751, 758. Jfr Anne Holtsmark, "Oláfs saga hins helga" i *KLNM* XIX, 1967.
 59. *Sogur Danakonunga* s 33, 36 40 ff. (kap. 5, 8, 11).
 60. *Sogur Danakonunga* s. 40ff. k. 11.
 61. [I den andra versionen anför Gallén dessutom: "Snorre hänvisar också till "saga Knúts ins gamla" och dess berättelse om hur konung Knut "lät dräpa sin sväger Ulv i Roskilde". Jvf *Heimskringla* s. 434. JL]
 62. Munch I:2, s. 101 not 1.

Conny Blom

Liknelsen om konung Albrekt Skämtet och löjet som politiskt vapen i en medeltida rimkrönika

I

I sin år 1616 publicerade rimkrönikeedition¹ har Johannes Messenius på några blad, som enligt vad han själv uppger i det opaginerade företalet "hadhe most bliffua tome", infört "En lustigh Lijknelse / om Sverige och K. Albrecht / för tw hundrade åhr sådan sammansatt aff them Gambloom". Detta är den enda version i vilken dikten bevarats i sitt nu kända skick. Utöver denna tryckta upplaga återfinnes den också i en handskrift, troligen skriven på 1430-talet, vilken emellertid endast innehåller de 116 första verserna².

Dikten har utöver Messenius även utgivits av Hardorph³ och Fant⁴, samt två gånger av G.E. Klemming⁵. Den senare har som förlaga använt den ovan nämnda handskriften (D4) om 116 verser, vilken kompletterats med Messenius tryck för resterande 109 verser. Det är endast genom en kompilation av dessa två förlagor som samtliga nu kända 225 verser bevarats till eftervärlden.

Dikten ger i allegorisk form en starkt negativ skildring av den mecklenburgska regimen och dess anhängares framfart i landet. Den är intressant inte bara som ett inslag i kampen mellan drottning Margareta och Albrekt av Mecklenburg, utan också för att den speglar något av den mentalitet som var förhärskande i mot kungen fiendliga kretsar vid 1300-talets slut, inte minst i synen på de lägre stånden och deras förhållanden. Det är framförallt detta senare, som gör att dikten förtjänar en förnyad granskning. Den visar nämligen med vilka argument, medel och metoder man i dessa kretsar försökte förmå bönderna att ansluta sig till det mecklenburgfiendliga lägret.

Att dikten tillkommit kort efter konung Albrekts avsättning anser Klemming visas av vv. 210—213⁶.

Liknelsen har mera i förbigående berörts av Kr. Erslev i hans översikt av källorna till drottning Margaretas historia⁷. Han menar att då det endast "er Digterord" må de värdesättas därefter.

Dikten har mera utförligt behandlats av Paul Girgensohn⁸, som menar att det i första hand är fråga om "eine politische Parteischrift". Han framhåller att den måste vara tillkommen "nach der Gefangennahme des Königs", vilket visas av vv. 212—14, men att vv. 220—21 tyder på att dikten måste ha tillkommit före 1395 "denn sie stellen den Frieden als etwas noch zu Erstrebendes hin". Girgensohn daterar därmed Liknelsen till "das Jahr 1390 oder einen Zeitpunkt bald